

VEROSZTA ZSUZSANNA

Bologna a papírhegyen túl

KOZMA TAMÁS – RÉBAY MAGDOLNA (SZERK.):
A BOLOGNAI FOLYAMAT KÖZÉP-EURÓPÁBAN. ÚJ MANDÁTUM KÖNYVKIADÓ, BUDAPEST, 2008.

Az időszámításunk előtti 5. században alapított észak-olasz város, Bologna már 1088-tól kezdve beírta nevét a felsőoktatás történetébe, hiszen itt alapították Európa legelső egyetemét. Szimbolikus jelentősége van tehát, hogy majd egy évezreddel később Bologna adta nevét annak az európai összefogásnak, amely egy egységes és versenyképes felsőoktatás megteremtését célozta meg. A Bologna-folyamat innentől kezdve a nevében végrehajtott nemzeti intézményi átalakulásokat övezve mérhetetlen mennyiségű dokumentumot, állásfoglalást, nyilatkozatot, határozatot és koncepciót termelt ki, és természetesen megteremtette kritikai bázisát is. A hatalmas európai vállalkozás tehát az uniós bürokrácia természetéből adódóan (miként Kozma Tamás kiemeli: a Bologna-folyamat az európai felsőoktatás térhódítása mellett az európai bürokrácia térhódítása is) mind nemzeti, mind nemzetek feletti szinten ontja magából a hivatalos és feldolgozásra kínálkozó anyagokat, amelyek összegzése, elemzése és kategorizálása a felsőoktatás-kutatás mai képét jelentősen meghatározza. Az egységes európai felsőoktatási térség koncepciójából kiinduló nagyszámú kutatás számára tehát mind a cél – a bolognai elvek megvalósulásának szintje és helyi jellemzői – mind az alapanyag adott. Épp ebben a közegben vonhatják magukra a figyelmünket azok a kutatási törekvések, amelyek koncepciójukban, következtetési körükben vagy alapanyagukban kilépnek a „Bologna-kutatók” szokványos medréből.

A *Kozma Tamás és Rébay Magdolna* által szerkesztett *A bolognai folyamat Közép-Európában* kötetről több szempontból is elmondhatjuk, hogy vállaltan átlép a már bevált „Bologna-diskurzus” keretein. A könyv testét *A bolognai folyamat Közép-Európában* (BCE – Bologna Process in Central Europe) címen az Oktatásért Közalapítvány támogatásával végzett kutatás esettanulmányai alkotják, melyek nyolc közép-európai országban (Magyarország mellett Ausztriában, Horvátországban, Romániában, Szerbiában, Szlovákiában, Szlovéniában és Ukrajnában) vizsgálták a bolognai elvek intézményesülésének szintjét és társadalmi-intézményi hátterét. Ezek a tanulmányok – melyek szerzői *Bura László, Szolár Éva, Gabóda Béla és Gabóda Éva, László Béla, Gábrity Molnár Irén, Orosz Anna és Rébay Magdolna* – a főbb csomópontokon egységes tematikával, ám módszertanát, súlypontjait és vizsgálati körét tekintve az országokat jellemző helyzet által megkövetelt szerzői szabadsággal mutatják be a bolognai elvek nemzeti érvényesülését és ennek történelmi-intézményi mögöttesét.

Az esettanulmányok több elméleti munkába ágyazódnak bele, amelyek lehetővé teszik, hogy az olvasó a bevett Bologna-irodalom köréből kilépve több szempontból is friss szemmel tekinthessen a folyamat érvényesülésére, még akkor is, ha ez a tekintet sok szempontból erősen kritikus. A kö-

tet újszerűsége a vizsgálati kört tekintve már a címben is megmutatkozik: a Bologna-kutatások jellemzően a két szélső szintet, az összeurópai, illetve a nemzeti szintet célozzák meg – igazodva nyilvánvalóan az adminisztrációs végpontokhoz is –, míg a könyvben bemutatott kutatás Közép-Európára fókuszál. Ennek a behatárolásnak az indokoltsága korántsem a Bolognával kapcsolatos attitűdök hasonlóságán, sokkal inkább a sajátos történelmi rokonhelyzetben nyugszik. Ezen közép-európai országok estében ugyanis a felsőoktatás expanziója – a Nyugat-Európában a 60-as években zajlott gazdasági fellendülési korszak helyett – épp a 90-es évek gazdasági recessziójának idejére esett. Társadalmi szempontból legalább ennyire szorosra fűzi az országok – legalábbis közülük számos – közti hasonlóságot a rendszerváltás utáni új nemzetek létrejötte, melynek során egy önálló nemzeti identitáson alapuló felsőoktatás megteremtése lépett fel elérendő célként. Az ezen dolgozó értelmiségi és szakmai irányítási közeget érte ezután kívülről a Bologna-folyamat követelményrendszere és az ehhez kapcsolódó állami szándék, amely az önállóság, nemzeti jelleg helyett épp az összeurópai egységhez idomulást kívánta meg, meglehetősen gyorsasággal paradigma-váltásra készítve a felsőoktatásban dolgozók körét. Ennek a sajátos helyzetnek következményeit tükrözik az esettanulmányok, igazolva a kötet alaptételét, mely szerint a közép-európai Bologna-folyamat a hozzá kapcsolódó egyéb intézményi átalakulásokkal a rendszerváltás része. A kötet esettanulmányaiiban a Bologna-folyamat megközelítése a tematikai dimenzió – a regionalitás beemelésén – túlmenően szemléletét tekintve is eltér a megszokottól: nem statisztikai adatfeldolgozáson alapuló oktatáspolitikai elemzéseket olvashatunk, hanem történelmi és tudományos indíttatású társadalomkutatásokat, melyeket a módszerek széles skálája jellemez, a másodelemzéstől a mélyinterjú vizsgálataon át a tartalomelemzésig.

A Bologna-folyamat értelmezését az európai uniós bürokrácia lényegi jellemzőjénél fogva áthatja a szintekre tagolt hierarchikusság és az ezeken a szinteken lezajlott folyamatok, eredmények adatlása. Ennél fogva beszélhetünk Európa „Bolognájáról”, illetve ennek nemzeti – s a kötet tanúsága szerint – régiós megvalósulásáról. A „nemzeti Bologna” fogalma – miként arra *Ruth Keeling* rámutat – a felsőoktatás-kutatók számára több megközelítést is kínál. „Felülről lefelé” értelmezve tekinthetjük úgy, mint az uniós szándékok helyi megvalósulásának adminisztratív mérhető foka. „Alulról felfelé” tekintve a nemzeti Bologna a bolognai eszmék helyi értelmezése és érvényesülése, kapcsolódásuk egyéb célokkal, vitákkal és alkufolyamatokkal. Ez utóbbi irány a kutatások során kisebb súlyt kap, nagyrészt annak köszönhetően, hogy a folyamatok irányítása is szupranacionális szinten zajlik, a nemzeti szintre alapvetően a döntések beépítése hárul. Ez a hierarchikusság a Bologna-szkeptikusok táborában az egyenlőtlenséggel azonos, melynek részletes és érzékletes kifejtésével találkozhatunk *Voldemar Tomusk* tanulmányában. A szerző erős kritikai beállítottsággal a Bologna-folyamatot a westernizáció tipikus megnyilvánulásaként azonosítja, melynek során a nyugati országok a felsőoktatási rendszerek névleges harmonizációja során valójában gyarmati szemlélettel alakítják hozzá Kelet-Közép-Európa felsőoktatását saját meglévő rendszerükhöz. A „felzárkóztatás” zászlaja alatt zajló európai egységteremtési törekvés Tomusk szemében a nyugat-európai felvilágosodás szellemének továbbélése, mely a kelet-európai posztkommunista felsőoktatási reformokban a centrum (mag) és a perifériális országok egyenlőtlen viszonyán alapszik. Tomusk úgy véli, a képzeletbeli lejtő alján lévő nemzetek lényegében elszenvedői a közös reformoknak, megfosztatva attól, hogy saját kulturális értékeivel hozzájárulhassanak a közös európai értékhalmozhoz.

Míg szkeptikus megfogalmazás szerint, mint láthattuk, a Bologna-folyamatban a Nyugat-Európát átható hierarchizáló szemlélet ölt testet, a folyamat európai és nemzeti szintjeinek viszonya számos kérdést vet fel a kritikai elemzés számára. Ezek körét leginkább a „nemzeti Bologna” név-

vel foglalhatnánk össze, ide sorolva alapvetően az európai szintű reformok helyi intézményesülésének sajátosságait, illetve ezek recepcióit. A Bologna-folyamatot kritikusan vizsgáló elemzők körében ugyanis nincs egyetértés a tekintetben, hogy hogyan is értékelhető a „nemzeti Bologna” fogalom maga. Természetesnek tekinthető-e, hogy minden nemzet a közös elvek szemmel tartásával, de a maga sajátosságainak megfelelően alakítja ki saját „Bolognáját”, avagy – miként a másik véglet kritikusai állítják – a bolognai elvek részleges, névleges vagy módosított érvényesítése nemzeti szinten a reform felhígulását, a kiépített rendszer diszfunkcióját jelentik. Ez utóbbi megközelítés a hazai szakmai közvéleményben erősebbnek tűnik, miként az a *Pusztai Gabriella* és *Szabó Péter Csaba* magyar felsőoktatási szereplőket bevonó esettanulmányából kitűnik. A bolognai elvek helyi érvényesítési problémáit jól példázzák a képzési szerkezet átalakítása kapcsán szült kritikák, melyek szerint a formai, névleges átalakítással létrejött új képzések lényegében a régi rend elemeit őrzik, ebből adódóan munkaerő-piaci kapcsolódásuk sem megoldott. Jórészt ennek fényében tekint *Barakonyi Károly* a magyar Bolognára, mint „Bologna Hungaricumra”, amely kifejezés lényegében a hivatalos elvek helyi kijátszására utal. Ez az elképzelés tehát negatív értékeléssel ruházza fel a „nemzeti Bologna” fogalmat, abból az alapvetésből kiindulva, hogy az egyedi ország-sajátosságok gátolják az egységes európai felsőoktatás kialakítását.

Ha részleteiben nem is, főbb motívumaiban áttekinthettük tehát, miben áll *A bolognai folyamat Közép-Európában* címmel megjelent kötet újszerűsége és szemléleti gazdagsága. Mindeközben a Kozma Tamás és Rébay Magdolna által szerkesztett könyv nemcsak lényegesen újat, hanem mélyen szakmait is közölni szándékozik az olvasóval. Kozma Tamás tanulmányában kiemelkedően hasznos és összefogott információs bázisát nyújtja ugyanis a Bologna-folyamatot körülvevő adattenger megragadásának, külön rendszerezve a folyamat irodalmát, dokumentumait, recepcióit és kutatásait – folyamatosan értékelve ezek speciális jegyeit és az ebből adódó kutatási nehézségeket és jellegzetességeket. Kiemelten hasznos és indokolt vállalkozás a bolognai alapidokumentumok hivatalos magyar fordításának szakmai átigazítása, (a hivatalos fordítás szakmai kontrollja), mely az oktatás-irányítási célokra felhasznált fordítások ártértelezéseit és félremagyarázásait korigálja ki, utalva az eredeti szöveg és a bevett, politikai körökben hivatkozott fordítás eltérései mögött húzódozó motivációkra.

A kötet a jövőben bizonyosan hasznos támpontnak bizonyul majd mindazok – diákok, felsőoktatásban dolgozók, oktatáskutatók, sőt oktatásirányítók – számára, akik a Bologna-folyamattal foglalkozva a hivatalos dokumentumok mögötti világot kívánják megismerni és értelmezni.

A szellem szabad